

*Гончаренко Владислава Олександрівна,
кандидатка юридичних наук, доцентка, доцентка кафедри цивільного
права Національного університету «Одеська юридична академія»*

ЗАСТАВА РУХОМОГО МАЙНА ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ ТА НІМЕЧЧИНИ: ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВЕ ДОСЛІДЖЕННЯ

Багатовікова історія розвитку інституту застави являє собою цікаву правову модель, що має методологічне значення. Вона дозволяє простежити, на прикладі конкретного правового матеріалу, складні процеси становлення і розвитку характерних рис декількох взаємозалежних і взаємообумовлених інститутів цивільного права в контексті становлення правових систем світу, і можливість запозичення кращих правових положень у чинне законодавство України. Основні категорії і поняття в сфері регулювання застави були сформовані у римському приватному праві і запозичені більшістю сучасних Європейських правових систем.

З огляду на найбільшу подібність побудови німецької системи речових прав з аналогічними інститутами українського права, особливий інтерес представляє проведення порівняльного аналізу інституту застави за законодавством України та Німеччини, що має важливе теоретичне та практичне значення для вдосконалення цивільного права України.

Регламентація застави у правопорядках України та Німеччини має свої особливості. В Україні застава визнається засобом забезпечення виконання зобов'язань (ч. 1 ст. 546 ЦК України [1] (далі – ЦК України)). Згідно ч. 1 ст. 572 ЦК України за договором застави кредитор (заставодержатель) має право у разі невиконання боржником (заставадавцем) зобов'язання, забезпеченого заставою, а також в інших випадках, встановлених законом, одержати задоволення за рахунок заставленого майна переважно перед іншими кредиторами цього боржника, якщо інше не встановлено законом (право застави). Відповідно до п. 4 ч.1 ст. 4 ЗУ «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» [2] тільки іпотека належить до обтяжень речових прав на нерухоме майно. Таким чином, за цивільним законодавством України застава, за виключенням іпотеки, має виключно зобов'язально-правовий характер і до неї не застосовуються норми речового права. Однак, при цьому слід зазначити, що застава володіє

лише деякими окремими ознаками речового права, такими як право слідування (ст. 27 ЗУ «Про заставу» [3]) та абсолютний характер захисту (абз. 3 ч. 1 ст. 51 ЗУ «Про заставу»).

У Німеччині відсутні загальні положення щодо застави, а у Цивільному кодексі Німеччини [4] (Bürgerliches Gesetzbuch, далі – BGB) містяться визначення стосовно кожного з її видів. При цьому, безпосередньо заставою (Pfandrecht) у німецькому праві називається лише застава рухомого майна (розділ 9 BGB). Стосовно інших видів застав використовуються інші спеціальні терміни, зокрема, застава нерухомого майна має назву Grundpfandrecht.

Відповідно до § 1204 BGB зміст заставного права складає встановлення обтяження рухомої речі з метою забезпечення вимог кредитора шляхом одержання задоволення за рахунок вартості речі. Інші види заставного права також визначаються у якості речових обтяжень з метою задоволення за рахунок заставленого майна інтересів кредитора: застава нерухомості (§§ 1113-1203 BGB), застава прав (§§ 1273-1296 BGB). Різновидами заставних прав на нерухомість є іпотека (§§ 1113-1190 BGB), поземельний борг (§§ 1191-1198 BGB) та рентний борг (§§ 1199-1203 BGB).

Поняття застави рухомих речей закріплено у § 1204 BGB, згідно з яким рухома річ може бути обтяжена для забезпечення вимоги таким чином, щоб кредитор мав право вимагати задоволення за рахунок вартості речі. Для встановлення заставного права необхідно, щоб власник передав річ кредитору і вони обоє погодились на встановлення заставного права (§ 1205 BGB). У разі невиконання обов'язку, забезпеченого заставою, чи із загрозою загибелі, втрати чи пошкодження речі, річ може бути продана з публічних торгів з попередженням заставодавця. Якщо предмет застави має біржову або ринкову вартість, то заставодержатель повинен здійснити продаж за поточними цінами самостійно через торговельного маклера, уповноваженого на ведення таких торгів (§ 1221 BGB).

У праві України застава виникає на підставі договору, закону або рішення суду (ч. 3 ст. 1 ЗУ «Про заставу»). Відповідно до ч. 2 ст. 574 ЦК України до застави, яка виникає на підставі закону, застосовуються положення ЦК України щодо застави, яка виникає на підставі договору, якщо інше не встановлено законом. Виникнення застави за рішенням суду належить до застосовуваних судом запобіжних заходів та виникає на підставі постанови (ухвали) суду по

кримінальній справі, а отже, не є цивільно-правовою конструкцією, оскільки не має акцесорного (додаткового) характеру.

Підставами виникнення застави BGB називає договір та закон (§ 1205, 1257). За німецьким правом відповідно до § 1205 BGB для встановлення застави необхідно аби власник передав річ кредитору та вони погодилися на надання кредитору заставного права. Якщо річ вже знаходиться у володіння кредитора, то достатньо лише домовленості про встановлення заставного права. При опосередкованому володіння передача речі може бути здійснена повідомленням володільця про передачу речі у заставу. Залогове право виникає на підставі спеціального речового правочину. При цьому важливо зауважити, що термін «речовий договір» не використовується у BGB. Замість німецьке законодавство розробило два спеціальних поняття: «die Einigung» («домовленість про передачу рухомої речі») у § 929 BGB и «die Auflassung» («домовленість про передачу нерухомої речі») у § 925 BGB. Такі широко розповсюджені поняття, як договір (der Vertrag) та правочин (das Rechtsgeschäft), при цьому німецьким законодавцем не використовуються. Зазначеним підкреслюється важливість розмежування речового правочину та договірної зобов'язання у німецькому праві, яке проводиться з метою запровадження чіткої класифікації (Typenzwang) та спеціалізації (Spezialitätsgrundsatz) прав з метою обмеження принципу свободи договору та вибору договірних форм виникнення зобов'язальних прав. За типологією (чи класифікацією) у німецькому праві виокремлюють зобов'язальні, речові, сімейно-правові та спадкові правочини. За принципом спеціалізації об'єктом речового правочину може виступати лише індивідуально-визначена річ. З цієї причини, наприклад, сукупність майна (майновий комплекс) не може бути об'єктом речового правочину [5, 49-50; 6, 93].

Практичне значення такого характеру речового правочину означає те, що недійсність договору про відчуження речі не впливає на дійсність речового правочину та право власності набувача за договором за умови, якщо сторони мали намір передати право власності (animus transferendi) та намір набути право власності (acquirendi dominii). Зазначене є безумовно позитивним винаходом німецького законодавця, що усуває можливість віндикації речі у майбутньому у добросовісного її набувача у зв'язку із визнанням договору відчуження речі недійсним.

Однак, на відміну від німецького права, де абстрактність речового правочину означає те, що дійсність цього договору не ставиться у залежність від дійсності чи недійсності основного договору, за ЦК України недійсність договору, на підставі якого відбувалася передача майна, покладає на кожну із сторін обов'язок повернути іншій все отримане за договором (реституція). Такий стан речей значно впливає на забезпечення стабільності цивільного обороту.

Таким чином, за німецьким правом застава є обмеженим речовим правом, зміст якого полягає у речовому праві заставного кредитора на реалізацію предмета застави. Зазначене право вимоги кредитора виникає на підставі фактичного складу – сукупності зобов'язального та речового договорів про встановлення застави.

Для законодавства України характерним є підкреслення лише зобов'язальної складової змісту заставного права. Речовий характер має лише один із різновидів застави – застава нерухомого майна (іпотека). Водночас, не можна заперечувати, що такі характеристики заставного права як слідування та абсолютний характер захисту прав заставодержателя свідчать про змішану (зобов'язально-правову природу) природу застави рухомих речей.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Цивільний кодекс України: Кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV URL: <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1011.25.49&nobreak=1>.
2. Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень: Закон України від 01.06.2004 р. № 1952-І. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1952-15#Text>
3. Про заставу: Закон України від 02.10.1992 № 2654-ХІІ. URL: <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1085.140.17&nobreak=1>
4. BGB. URL: https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_bgb/
5. Kohler H. BGB, allgemeiner Teil. Ein Studienbuch. 25 Aufl. Munchen, 2001.
6. Schreiber K. Sachenrecht. Aufl. Stuttgart; Munchen; Hannover; Berlin; Weimar; Dresden, 2000.